

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга II

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1930–1934)

Серія

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАВНИЦТВО

“СВІТ”

2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі:
Оксана ЮРКОВА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2015
- © Інститут історії України НАН України, 2015
- © Юркова О.В., упорядкування, передмова, коментарі, 2015
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2015

РОЗДІЛ II

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

**Z DĚJIN VÝCHODNÍ EVROPY A SLOVANSTVA.
SBORNÍK VĚNOVANÝ JAROSLAVU BIDLOVI,
PROFESORU KARLOVY UNIVERSITY
K ŠEDESÁTÝM NAROZENINÁM.
V Praze, A. Bečková, 1928, 15 i 512 c.**

17 листопада 1928 скінчилося 60 літ життя Ярослава Бідла, професора чеського університету в Празі на кафедрі історії Східної Європи і Балкану, і ученики, товариші і прихильники ювілята ушанували сю дату розкішною збіркою, що вийшла недавно. Вона прикрашена гарним портретом і покажчиком публікацій автора, відчувається, одначе, недостача докладнішої біографії — в доповнення до тих, які можна прочитати в енциклопедичних словниках і в ювілейних оповістках.

З виїмком одної статті з теорії історичного пізнання, статті, уміщені в сім збірнику, поділяються на дві частини відповідно спеціальності автора: а) історія Балкану і Східного Середземномор'я (с. 10–156), б) історія слов'янства (с. 157–450). Ся друга половина, що займає головну частину книги, поділяється на чотири головні групи: чеську, польську, українську і російську. Український відділ зложився з таких статей: моєї про об'єднання східного слов'янства і плани експансії на Балканах в рр. 1654–1657 (с. 340–345)*, Яна Рипки “З листування Високої Порти з Богданом Хмельницьким” (с. 346–351, з далеко довшим німецьким резюме, а власливо додатком на с. 482–498), Д. Дорошенка “«Annales» Шерера і їх місце в укр[аїнській] історіографії”, Л. Айзенмана “Незвісний документ з р. 1855”, Ю. Горака “Мартин Пушкар”, роман чеського письменника Бенеша-Тржебизького, Фр. Тіхого “Подробиці з літературного життя Підкарпатської Русі”*. З сих статей особливий інтерес має студія Я. Рипки, до котрої я хотів би повернутися іншим разом*. Тепер скажу про інші.

Проф. Айзенман опублікував інтересну записку про київську козацьчину 1855 р. з актів французького міністерства заграничних справ, на жаль, позбавлену всяких вказівок, звідки і як вони туди дістались, її мораль в тім, що українські селяни чекають визволення від Франції!

Проф. Тіхий дає кілька інтересних вказівок про впливи гуситських епігонів на Підкарпатті (відзначає, напр., звісну колядку “Час радості, веселості”, популярну в підкарпатських співанках, як “найулюблену коляду чеських протестантів”). В другій замітці спиняється на особі “Івана Бережанина”, автора першої студії про підкарпатську українську мову (1829), і доводить, що се, мабуть, був псевдонім звісного Михайла Лучкая*.

З інших статей спинимось на інформаційній замітці Яна Новака про “Федерацію історичних товариств Східної Європи”* (“Fédération des Sociétés historiques de l'Europe Orientale”), заложену на варшавським з'їзді

¹ Редакції “України” обіцяна спеціальна замітка про сю записку*.

“істориків східноєвропейських держав і слов’янщини” в червні 1927 р. Про сам з’їзд було у нас звіdomлення проф. Кордуби (“Україна”, 1927, кн. 5)*, але в статті Я.Новака дано інтересне освітлення новій організації. Він підчеркує, що до війни Східну Європу репрезентувала перед світом Росія, і на останнім передвоєнним міжнародним історичним конгресі в Лондоні літом 1913 р. російські історики устами київського професора Бубнова, що подав в сій справі спеціальну записку, зажадали, аби за конгресові мови, поруч двох мов романських — французької й італійської і двох германських — німецької й англійської, були признані також язики слов’янські — себто мова руська передусім, і найближчий конгрес призначено в Петербурзі. Але війна все змінила, і перший повоєнний конгрес зібрався в Брюсселі в 1923 р., а п’ятою конгресовою мовою замість російської була признана еспанська. “Заступники російської історичної науки розділилися на два табори — совітський і емігрантський, і сим роздвоєнням позбавили себе престижу в слов’янським світі. На опорожнене місце провідників слов’янства вступили поляки. Не можемо тому дивуватися, — завважає чех-автор, — вважаючи на великість їх держави, на їх численність і добрі міжнародні традиції, що випливали з їх постійної стичності з Зах[ідною] Європою”. Чехів, — поясняє він далі, — займала головно організація слов’янства, себто роля в міжслов’янських відносинах — додаємо від себе. Поляки ж узяли на себе представництво східноєвропейського світу перед Заходом, причім мотиви практичної політики, власне, диктували їм се, що вони свідомо заміняли взагалі поняття слов’янства поняттям Східної Європи — включаючи туди і Угорщину і Балкани, — щоб противставити се поняття Заходові і жадати від нього певних уступок сьому “Об’єднаному Сходові”, з Польщею на чолі. Варшавський з’їзд і організація згаданої “Федерації” і ріжних спільних наукових підприємств було, так би сказати, репетицією. На міжнароднім конгресі в Осло поляки постаралися виступити якнайсильніш: їх делегація була найбільша, вони дали коло 40 наукових доповідів і добилися призначення найближчого конгресу 1933 р. в Варшаві. Тут вони мають показати себе керівниками “Об’єданого Сходу”. Так можна зміркувати сю наукову політику на основі сеї статті.

Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие. (Материалы для истории Закарпатской Руси, [т.] VIII). Прага, 1923, 123 с. (відб[итка] з “Věstniku [královské] čes[ké] spol[ěčnosti] nauk”, 1921–1922)

Перша публікація: Україна. — 1929. — Січень—Лютий. — С. 99. Підпис у кінці рецензії: *Михайло Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинопис з авторськими правками чорним чорнилом і простим олівцем (арк. 1) та машинописна копія без правок, за винятком переписаного від руки (вірогідно, друкаркою) назви чеського часопису (арк. 2) зберігаються в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 17214. — 2 арк.). На машинопису на арк. 1 підпис у кінці рецензії: спочатку надруковано: *М.Грушевський*, потім чорнилом рукою М.Грушевського переправлено на *Акад. Михайло Грушевський*, потім слова *Акад.* та *Михайло* закреслено. Ліворуч на полі позначка “Україна, кн. I, рецензії, № 4”, вгорі ліворуч позначка “Укр. 1154”, вгорі праворуч — “Укр. VI”. На звороті олівцем написано: “Україна 6”. На машинописній копії (арк. 2) вгорі ліворуч позначка чорнилом “Укр. 1154”.

Подається за першодруком.

с. 306 ...видав проф. Ол.Л.Петров перед війною, в 91 т. “Сборника” Петерб[урзької] академії (окремо як вип. VII його “Матеріалів”) — М.Грушевський помилився: праця О.Петрова була видана не перед війною, а після неї, вона складала останній, 97-й том “Сборника Отделения русского языка и словесности Академии наук”. Див.: Поучение на Евангелие по Няговскому списку 1758 г.: [Тексты] // *Петров А.Л.* Материалы для истории Угорской Руси. — Т. VII: Памятники церковно-религиозной жизни угор-руссов XVI—XVII вв. // Сборник Отделения русского языка и словесности Академии наук. — Т. ХСVII. — № 2. — Петроград, 1921. — С. 1–226.

Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University k šedesátým narozeninám. V Praze, A.Bečková, 1928, 15 i 512 с.

Перша публікація: Україна. — 1929. — Березень—Квітень. — С. 166–168. Підпис у кінці рецензії: *Михайло Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинопис з авторськими правками олівцем зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 17187. — 3 арк.). На арк. 1 вгорі позначки олівцем рукою М.Грушевського: “До II кн. України, під кінець”. У центрі позначка чорнилом “Укр. 1451”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 307 ...з таких статей: моєї про об’єднання східного слов’янства і плани експансії на Балканах в рр. 1654–1657 (с. 340–345)... — йдеться про студію М.Грушевського “Об’єднання східного слов’янства та плани експансії на Балканах у 1654–1655 роках”, що вперше була опублікована чеською мовою. Див.: *Hruševskij M.* Sjednocení východního slovanstva a expanzivní plány na Balkáně v letech 1654–1655 // *Z dějin Východní Evropy a Slovanstva: Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University k šedesátým narozeninám / Uspořádalí Miloš Weingart, Josef Dobiáš, Milada Paulová.* — V Praze: Anna Bečková, 1928. — S. 340–345; Résumé: S. 481–482. Переклад статті українською мовою опублікований: *Грушевський М.* Твори: У 50 т. — Львів, 2015. —

Т. 10. — Кн. 1. — С. 351–355; там же на с. 490–494 передрукований оригінал статті чеською мовою та резюме французькою мовою.

...*Яна Рипки “З листування Високої Порти з Богданом Хмельницьким” (с. 346–351, в далеко довшим німецьким резюме, а властиво додатком на с. 482–498), Д.Дорошенка «Annales» Шерера і їх місце в укр[аїнській] історіографії”, Л.Айзенмана “Незвісний документ з р. 1855”, Ю.Горака “Мартин Пушкар”, роман чеського письменника Бенеша-Тржебізького, Фр. Тішого “Подобиці з літературного життя Підкарпатської Русі”* — йдеться про статті: *Rypka J. Z korespondence Vysoké Porty s Bohdanem Chmelnickým // Z dějin východní Evropy a Slovanstva: Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University k šedesátým narozeninám. — V Praze: Anna Bečková, 1928. — S. 346–350; Dorošenko D. Schererovy “Annales de la Petite Russie” a jejich místo v ukrajinské historiografii // Ibid. — S. 351–258; Eisenmann L. Neznámý document o Ukrajině roku 1855 // Ibid. — S. 359–362; Horák J. V Beneše-Třebizského “Martin Puškar” // Ibid. — S. 363–371; Tichý F. Drobné příspěvky k studiu literární kultury Podkarpatské Rusi // Ibid. — S. 372–235.*

З цих статей особливий інтерес має студія Я.Рипки, до котрої я хотів би повернутися іншим разом — М.Грушевський присвятив даній роботі окрему статтю. Див.: *Грушевський М. З приводу листування Б.Хмельницького з Оттоманською Портою // Україна. — 1930. — Кн. Липень–Серпень. — С. 3–7. Передруковано: Грушевський М. Твори: У 50 т. — Львів, 2015. — Т. 10. — Кн. 1. — С. 418–422.*

...*на особі “Івана Бережанина”, автора першої студії про підкарпатську українську мову (1829), і доводить, що се, мабуть, був псевдонім звісного Михайла Лучкая* — йдеться про рукопис за підписом Івана Бережанина “Вообще о различии славянских наречий, собственно же о мало й карпато или угро-русских”. Питання про те, хто заховався під псевдонімом “Іван Бережанин”, доволі активно обговорювалось у той час. (Див., напр.: *Гаджега В. Іоан Фогарашій (1786–1834) // Підкарпатська Русь. — Ужгород, 1928. — Рочник 5. — Ч. 10. — С. 207–224; Панькевич І. Хто був Іван Бережанин — Михайло Лучкай чи Іван Фогарашій // Науковий збірник товариства “Просвіта” в Ужгороді. — Ужгород, 1932. — Р. VII–VIII. — С. 168–188*). Нині вважають, що це був один із псевдонімів мовознавця, історика та громадського діяча І.Фогарашія (1786–1834).

...*інформаційній замітці Яна Новака про “Федерацію історичних товариств Східної Європи”*... — див.: *Novák J. Federace historických společností východní Evropy // Z dějin východní Evropy a Slovanstva: Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University k šedesátým narozeninám. — V Praze: Anna Bečková, 1928. — S. 441–450.*

Редакції “України” обіцяна спеціальна замітка про сю записку — на замовлення М.Грушевського допис про статтю Л.Айзенмана подав науковий співробітник Науково-дослідної кафедри історії України при ВУАН С.Шамрай, що спеціально досліджував Київську Козаччину (у лютому 1928 р. молодий історик захистив промоційну працю на тему “Київська Козаччина 1855 р.: До історії селянських рухів на Київщині”). Див.: *Шамрай С. До історії Київської Козаччини 1855 р. // Україна. — 1929. — Липень–Серпень. — С. 82–87.*

с. 308 ...звідомлення проф. Кордуби (“Україна”, 1927, кн. 5)... — див.: *Кордуба М. Конференція істориків у Варшаві // Україна. — 1927. — Кн. 5. — С. 196–199.*

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
О.Юркова “...МАЮ В СВОЇМ ПОРТФЕЛІ СТУДІЙКУ...”: ОСТАННІ ПРАЦІ ТА РЕЦЕНЗІЙНІ ОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	V	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
Вікопомна дата	3	361
Про так званий “Львівський літопис” (1498–1648) і його ймовірного автора	28	365
Самовидець Руїни та його пізніші відображення	44	382
Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань	74	414
З історичної фабулістики кінця XVIII в.	82	424
“Историограф Малой России”	87	427
РОЗДІЛ II. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	181	
Wilhelm Wundt. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.....	183	450
Lubor Niederle. Manuel de l'antiquité slave. Tome I: l'Histoire.....	186	450
Акад. Вс.Миллер. Очерки русской народной словесности.....	191	451
Проф. М.Сперанский. Русская народная словесность.....	191	451
A.Debidour. Le Histoire diplomatique de l'Europe.....	200	453
L.Lévy-Brühl. Das Denken der Naturvölker.....	202	453
L.Lévy-Brühl. La mentalité primitive.....	202	453
Wilhelm Jerusalem. Soziologie des Erkennens.....	202	453
Richard Thurnwald. Zum gegenwärtigen Stand der Völkerpsychologie.....	202	454
В.П.Адрианова. Житие Алексея, человека Божия.....	213	455
А.Кащенко. Оповідання про славне військо Запорозьке Низове.....	215	455
А.Кащенко. Великий Луг запорозький.....	215	455
А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и saga о Гаральде... ..	219	456
Іларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України.....	221	456
М.И.Ростовцев. Элинство и иранство на юге России.....	223	457
M.Rostovtzeff, Hon. D. Litt. Iranians and Greeks in South Russia.....	223	457
M.Rostovtzeff. Les origines de la Russie.....	223	457
М.И.Ростовцев. Скифия и Босфор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических.....	223	457
The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples.....	233	458
James George Frazer. Folk-lore in the Old Testament.....	236	460
Dr. Lubor Niederle. Slovanské Starožitnosti.....	241	461

Max Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven...	246	462
А.И.Яцимирский. Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности...	248	463
Kazimierz Dobrowolski. Pierwsze sekty religijne w Polsce...	250	463
Д.Заславский. Михаил Петрович Драгоманов...	251	464
Nationernas Bibliotek: Ukrainarna...	255	464
Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe...	257	465
Ювілейний Збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований, 1873–1923. Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософичної секції під редакцією Івана Крип'якевича... Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського... Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925...	259	466
М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства)...	265	468
К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II...	266	468
V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen...	270	468
Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый...	274	469
Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe...	277	469
Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego...	279	469
Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves?...	281	470
Р.Р.Ранайтеску. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans le principautés roumaines...	285	470
Проф. Йор. Иванов. Богомилски книги и легенди...	287	471
Arturo Cronia. II. Bogomilismo...	289	471
Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології...	290	472
Записки Київського інституту народної освіти...	292	473
Ю.Д.Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века...	294	473
Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения...	295	474
Jozsef Szinnyi. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur...	297	474
Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII–XV...	299	474
Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva...	301	475
Histoire et historiens depuis cinquante ans...	304	475
Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие...	306	476
Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University...	307	476

Збірник праць Державного рибного заповідника “Конча-Заспа” ...	309	478
Frank Wollman. Slovesnost Slovanů...	311	478
Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918)...	312	478
Східнослов’янські народності та їх дослідження...	313	479
Dr. Jiří Král. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelstva...	324	479
Václav Novotný. Českou minulostí...	326	480
Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrđý. Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřízení a filosofie slovanstva...	327	480
А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам...	329	480
Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann...	330	481
D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867...	332	481
Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. ...	333	481
Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки)...	335	481
Aus der historischen Wissenschaft der Soviet-Union — Vorträge ihrer Vertreter während der Russischen Historikerwoche...	340	482
Праці Українського високого педагогічного інституту ім.М[ихайла] Драгоманова у Празі...	342	483
J.Рурка. Weitere Beiträge zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel’nyckyj...	344	483
Aleksander Brückner. Dzieje kultury polskiej. Tom pierwszy: Od czasów przedhistorycznych do r. 1506...	346	484
International Bibliography of Historical Sciences. First Year (1926)...	350	484
Михайло Гніп. Громадський рух 1860-х рр. на Україні...	354	485
Збірник Музею діячів науки та мистецтва України...	357	486
Алексей Александрович Шахматов, 1864–1920...	359	486
КОМЕНТАРІ		361
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК		487

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга II

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1930–1934)

Серія “Рецензії та огляди”
(1924–1930)

Редактор *І.Савлук*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *В.Гоменюк*

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 44,71. Обл.-вид. арк. 37,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
79005 Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

Грушевський М.С.

Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 10. Кн. II : Серія “Історичні студії та розвідки” (1930—1934) ; Серія “Рецензії та огляди” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 552 с.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

Друга книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського містить праці визначного українського історика, об'єднані у двох серіях — “Історичні студії та розвідки” і “Рецензії та огляди”. У першій з них представлено шість останніх статей М.Грушевського, написаних упродовж 1930—1934 рр. і присвячених історії України, українській історіографії та історії української літератури. Остання велика студія — “Істориограф Малой России” (1934) — друкується вперше.

У другій серії публікуються 60 рецензій та рецензійних оглядів, підготовлених вченим у 1924—1930 рр. (у 1931—1934 рр. М.Грушевський рецензій не писав), дев'ять з них також друкуються вперше.

Статті, опубліковані М.Грушевським уперше російською мовою, подано у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)